

A polgári lakosság légtalmai képzése a második világháború éveiben

© **Olasz Lajos**
Szegedi Tudományegyetem, Szeged
olasz@jgypk.u-szeged.hu

Az 1930-as években valamennyi európai államban megkezdődött a légtalmai kiépítése, a civil lakosság önvédelmének megszervezése. Magyarországon az egyik első lépést a légvédelmi törvény (1935: XII. tc.) kiadása jelentette. Ez a légtalmat társadalmi ügyvé nyilvánította, és kötelezett minden 14 és 60 év közötti férfit és nőt, hogy tevőlegesen is vegyen részt az ellenséges légitámadások megelőzésében, a támadásokkal járó károk minimalizálását szolgáló intézkedések végrehajtásában, illetve a károk helyreállításában. A törvény végrehajtása kapcsán 1936-ban kiadott *Légtalmai Utasítás* külön hangsúlyozta, hogy a légitámadások elleni védekezés az egész társadalmat érinti, így mindenkinek megfelelő tájékozottsággal kell rendelkeznie a légi háború sajátosságaival, illetve a védekezés alapelveivel és módszereivel kapcsolatban. Az ekkor bevezetett személyes légvédelmi szolgálat alapján a kiválasztott lakosoknak be kellett kapcsolódniuk a légtalmai szakfeladatok ellátásába is, a többieket pedig alapképzésben és gyakorlatokon való részvételre kötelezték (Forgács, 1937:61-62, 178).

A katonai légvédelem és a polgári légtalmai szervezését, szakmai felügyeletét a Honvédelmi Minisztérium (HM) látta el. Légtalmai ügyekben a HM folyamatosan egyeztetett más tárca képviselőivel, köztük a Belügyminisztérium, illetve a kiképzés kérdéseiben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium illetékeseivel. A HM részéről a légtalmai kiépítést az Országos Légvédelmi Parancsnok (OPL), majd 1941-től HM VI. Csoportfőnöke irányította. Az egyes településeken, intézményekben, vállalatoknál a helyi vezetők (polgármesterek, igazgatók) kötelessége volt az ellenséges légitámadások elleni polgári védelem kiépítése, és ennek részeként a légtalmai szolgálatokba beosztott végrehajtó személyzet és a külön feladattal nem rendelkező, lakosság megfelelő felkészítésének, oktatásának biztosítása (Pataky, 1992:11-13).

A lakosság légtalmai megszervezése, mozgósítása és a különböző feladatok ellátására való kiképzése céljából 1937-ben létrehoztak egy országos hálózattal rendelkező társadalmi egyesületet, a Légtalmai Ligát. A Liga széleskörű felvilágosító munkát végzett. Szakmai folyóiratokat jelentetett meg (*Riadó, Légtalmai Közlemények*), tájékoztatóanyagokat, kiképzési tansegédleteket adott ki. Szervezte a polgári lakosság önvédelmét irányító vezetők oktatását, megfelelő előadók biztosításával és tanfolyamok indításával gondoskodott gyakorlatilag az egész felnőtt lakosság légtalmai felkészítéséről. A Légtalmai Liga keretén belül 1939 januárjában külön Országos Női Bizottság alakult. Ennek tevékenysége alapvetően a nők érdeklődésének a felkeltését, és a Ligához való, minél nagyobb számú csatlakozását szolgálta. A szervezet a későbbiekben bekapcsolódott a légtalmai képzésbe is. Az általános ismeretek átadása mellett elsősorban az elsősegélynyújtás és betegápolás, illetve a híradás (telefonközpont-kezelés, rádióhasználat) területén szervezett tanfolyamokat (Sándor, 1940:75-76; Papp, 1943:17-19).

A magyar légtalmai második világháború alatti tevékenységének legfontosabb alapelveit és jogszabályi háttérét az 1939-es honvédelmi törvény (1939: II. tc.) tartalmazta, a részletes szabályozást pedig a törvény alapján kiadott 88 000-es HM rendeletek biztosították. A törvény kimondta, hogy a köz- és felsőoktatásban tanuló

fiatalokat, nemtől függetlenül légoltalmi oktatásban kell részesíteni, a 14. életévük betöltése után pedig ennek az oktatásnak a keretében meg kell kapniuk a személyes légvédelmi kötelezettség ellátásához szükséges kiképzést is (Sándor, 1940:91-93).

A légoltalmi kiépítésére különösen nagy gondot fordítottak a fővárosban, amely kiemelt gazdasági és igazgatási szerepe révén a várható légitámadások elsődleges célpontjának számított. A székesfővárosból, illetve a szomszédságában lévő 6 megyei városból és 17 községből egy közös önvédelmi egységet alakítottak ki, *Légoltalmi Budapest* néven. Az itt élők felkészítése érdekében a Légoltalmi Liga 1939 folyamán 100 883 fő részére tájékoztató előadásokat tartott, 92 899 fő részére pedig 864 különböző szintű és tematikájú légoltalmi tanfolyamot szervezett. Ház és házcsoport parancsnoki képzésben 69 036 fő, női tanfolyamon 9002 fő, egészségügyi és mentő képzésben 7370 fő, házi tűzoltó tanfolyamon 3847 fő vett részt (*Riadó*, 1939:228).

A légoltalmi felkészítésre, felvilágosításra és oktatásra 1938-tól dolgoztak ki egységes rendszert, amely különböző képzési megoldásokkal gyakorlatilag az egész társadalmat lefedte. Ennek a legegyszerűbb, de széles körhöz eljutó formáját a légoltalmi tájékoztató és ismerterjesztő előadások képezték. Ezeket szervezésében és lebonyolításában, változatos módszerek és eszközök felhasználásával részt vettek az iskolák, a különböző társadalmi szervek, a légoltalmi közületek (vállalatok, intézmények) és az állami hatóságok is. Az előadások témái között szerepelt a katonai repülőgépek feladatainak és a légibombák hatásának bemutatása, a légoltalom céljának, szervezetének, tevékenységének ismertetése. Felhívták a hallgatóság figyelmét az elsötétítés jelentőségére, a riasztással kapcsolatos tudnivalókra, a védelmi létesítmények szerepére, használatára. Ismertették a lakosságra vonatkozó legfontosabb légoltalmi előírásokat (*Virágh*, 1938:9).

A légoltalmi képzés egy magasabb szintjét az iskolai, illetve a tanfolyam jellegű szervezett képzés jelentette. Az iskolás korosztályok ezt a tanintézetekben kapták meg, a felnőtt lakosság felkészítését pedig a Légoltalmi Liga által indított tanfolyamok biztosították. A 10 és 14 év közötti korosztály az iskolai oktatás keretében ismerkedett meg a légoltalom alapjaival. Az elemi iskolák ismétlő osztályaiban, illetve a különböző középiskolákban kötelezően oktattak a légoltalmi ismereteket. Ennek során bemutatták tárgyalták a légoltalom lakosságot közvetlenül is érintő területeit, köztük a megelőzést szolgáló tevékenységet, az elsötétítéssel és a riasztással kapcsolatos alapvető tudnivalókat. Bemutatták a légitámadás során tanúsítandó helyes magatartásformákat. A felsőbb osztályokban részletesebben is ismertették a légoltalom feladatait, területeit, tevékenységi formáit. Hangsúlyt kapott az elsősegélynyújtás, a padlás és lakás tűzvédelem. Kiemelten foglalkoztak a lakóházi önvédelemmel, külön tárgyalva a riasztás alatti és utáni tennivalókat. A középfokú tanintézetekben a 3. osztálytól kezdve évi 6-6 órát szántak a légoltalmi ismeretek oktatására (*Mohay*, 1941:32-35; *Gergely*, 1989:282).

A felnőtt lakosság számára indított képzés szintén 6 óra alapismeretből, és évenként 1-1 óra kiegészítő anyagból állt. A tematika tartalmazta a különböző bombatípusok sajátosságait, a harci gázok fajtáinak, hatásmechanizmusának ismertetését, az egyéni gázvédelem és a gázálc használatainak bemutatását. Részletesen tárgyalták az elsötétítés végrehajtásának eszközeit, módozatait. Oktatták a légi veszélyhelyzetben tanúsítandó magatartásformáit, hogyan kell viselkedni, mit kell tenni a lakosságnak légvédelmi készültség esetén, a légi veszély vagy légi riadó elrendelésekor, illetve a légi veszély lefújása után (*Virágh*, 1938:10).

A képzés következő fokozatát a lakossági önvédelem területén vezetői megbízással rendelkező személyek, a ház és házcsoport őrsegek parancsnokai és parancsnokhelyettesei, illetve a lakosság légoltalmi képzésében közreműködő oktatók számára szervezett tanfolyamok jelentették. Ezeket a képzéseket is a Légoltalmi Liga

szervezte, de ebben szorosan együttműködött a területileg illetékes honvéd hadtest légvédelmi parancsnokával, és az előadókat is sok esetben a honvédség biztosította. A légoltalmi oktatói és házi őrségparancsnoki kiképzés általában 23-24 órás, komplex tematikájú felkészítést jelentett. A hallgatók megismerték a légi háború sajátosságait, a légierők harceljárásait és a támadások elhárítására felállított honi légvédelem szervezetét, működését. Részletes képet kaptak a légoltalom különböző területeiről, a légvédelmi jelzőszolgálatról, a hatósági és építményi segélyosztatok felépítéséről, tevékenységéről, a lakóházi önvédelem módozatairól (Virágh, 1938:2, 10).

Az 1938-ban érvényes lévő szabályozás szerint a lakóházi légoltalmi őrség megszervezését és ház, illetve házcsoport légoltalmi parancsnok kijelölését a 10 000 főnél több lakosú települések belterületén kellett végrehajtani. Ez országosan 299 105 építményt jelentett, amelyek önvédelmének irányítására összesen 598 000 főt kellett parancsnokképző tanfolyamokon felkészíteni. Az 1939-es honvédelmi törvény kiterjesztette a légoltalmi őrségek megszervezésének kötelezettségét minden az 5000 főnél több lakossal rendelkező településre is. (Gibás, 1997:134-136).

A légoltalmi képzés külön területét jelentette az egyes közületek, települések, intézmények, ipari, kereskedelmi, közlekedési létesítmények légoltalmi szolgálatába, segélyosztagaiba beosztott személyek szakirányú felkészítése. A közületek végrehajtó szerveinek, a hatósági és építményi légoltalmi szolgálatok tagjainak kiképzését a helyi légoltalmi parancsnok irányította. A segélyosztatok állománya alapkiképzésben, a speciális beosztásának megfelelő szakkiképzésben, és a feladatkörével érintkező egyéb területek szakmai ismereteit bemutató ún. együttes kiképzésben részesült. Az egyes szakfeladatok megismertetésében a légoltalmi parancsnok igénybe vette a közület különböző szakközegeit: a segédrendőrség felkészítéséhez a helyi rendőrség vagy csendőrség vezetőjét, a tűz- és gázvédelmi tudnivalók elsajátításához a tűzoltóparancsnokot, az elsősegélynyújtás és mentés begyakoroltatásához a tisztiorvost, illetve a helyi mentőegyesület illetékesét. Speciális területek oktatása esetén (pl. gázmentesítés, fel nem robban bombák) a légoltalmi parancsnok a honvédségtől kérhetett szakértőket (Virágh, 1938:4-5).

A polgári légoltalom legmagasabb szintű képzését a légoltalmi, szakértők és parancsnokok felkészítése jelentette, amelyet központilag szervezett tanfolyamok keretében közvetlenül a honvédség végzett. A 45-46 órás parancsnokképző tanfolyamokon a légi háború céljaira, a légitámadások végrehajtásával kapcsolatos ismeretekre 1 órát, a katonai repülőgépre, harceljárásokra, a bombák és harcigázok bemutatására négy órát fordítottak. A légvédelem eszközeit, módszereit általában egy-két órában ismertették. A légoltalom szervezetének, különböző területeinek, szakfeladatainak bemutatása 34-35 órát vett igényben. Ennek során kitértek a hatályos légvédelmi törvényre és a fontosabb rendelkezésekre, a légoltalmi segélyszolgálat tevékenységére, a különböző légi támadófegyverek elleni védekezés eljárásaira, a városok, községek, illetve a vállalatok, intézmények, közművek és a lakóházak légoltalmának speciális kérdéseire. Az elméleti kiképzés mellett 13 órát gyakorlati feladatokra fordítottak, ami ennek a blokknak közel 40%-át tette ki. Ezt követte a légoltalmi tervezés és a szakkiképzés feladatainak oktatására való felkészítés képezte, három órában. Végül 1 órát szántak az ismeretek összefoglalására, rendszerezésére (Papp, 1943:31-32).

Az elméleti oktatás mellett a képzés minden szintjén nagy szerepe volt a gyakorlati feladatok végrehajtásának. A polgári légoltalom felkészítésének keretében általában háromféle gyakorlatot tartottak. A kiképzés bizonyos fázisaiban részleges szakterületi gyakorlatokra került sor. Ilyen esetekben a légoltalmi szervezetnek csak egy-egy részlege kapott feladatokat. Gyakorlatoztak a parancsnoki törzsek, az elsőtétítésért, a riasztásért vagy a tűzvédelemért és a mentőfeladatok ellátásáért felelős

segélyosztagok. Ezekre a gyakorlatokra a központi kiképzési előírásoknak megfelelően, de az adott közület egyéni szervezésében és ütemezésével került sor. Évente 3–4 alkalommal a honvéd hadtestekkel egyeztetve együttes gyakorlatot tartottak a hatósági és építményi légoltalmi szolgálat valamennyi egységének a részére. Végül, minden évben összevont légvédelmi és légoltalmi gyakorlatot szerveztek, amelyet a HM rendelt el, forgatókönyvét és időpontját központilag állapították meg. Az összevont gyakorlatokat a lakosság bevonásával, harcszerűen, tényleges támadási szituációt imitálva hajtották végre (Virágh, 1938:6).

A Magyarország elleni első szovjet bombázások (1942. szeptember 4. és 9.), illetve a közép-európai régió ellen meginduló angol-amerikai légitámadások hatására átalakításokra került sor a légoltalom működésében, és változtatások történtek az önvédelmi oktatás és a szakkiképzés terén is. A kötelező felkészítés szervezett formáit kiterjesztették a kistelepülések, falvak lakosságára is. Növelték a kiképzés időtartamát. A lakosság számára előírt évi 1 óra utánképzést 4 órára emelték, hogy a legújabb tudnivalók közlése, és gyakorlatok számának növelése érdekében tarthassanak. A lakóházak mellett a HM a Légoltalmi Ligára ruházta a II. csoportba sorolt intézmények, ipari, kereskedelmi létesítmények alkalmazottainak képzését is. Ez korábban a közületek vezetőinek szervezésében zajlott, de a nagy lekötöttség, a számos egyéb feladat miatt nem folyt elég hatékonyan (MOL K, 150, 1944-V-7).

Fokozott figyelmet fordítottak a légoltalom legkisebb végrehajtó alapegysége, a lakóház és házcsoport légoltalmi őrseg tagjainak megfelelő kiképzésére. Az ilyen önvédelmi őrsebbe beosztottak felkészítése egy 16 órás alapképzésből, és évenként 8-8 óra utánképzésből áll. Szigorították a parancsnokképző tanfolyamokon a részvétel ellenőrzését is. A vezető megbízatással rendelkezők (ház és házcsoport parancsnokok és helyetteseik) az alapképzésből maximum 2 órát, az utánképzésből maximum 1 órát mulaszthatnak, különben az egész tanfolyamot meg kell ismételniük (Kartal, 1943:5-7).

A lakossági alapképzés tematikája bővült, és megjelentek az anyagában a legújabb légi háborús tapasztalatok is. Az 1. óra általános ismeretekkel foglalkozott. Tárgyalta a légi támadóeszközökkel és a légvédelemmel kapcsolatos alapvető tudnivalókat és a lakóházak légoltalmára vonatkozó kérdéseket, elsősorban a megelőzést szolgáló lépéseket: padlásoltalmatlanítás, elsötétítés, lakás tűzvédelem, riasztószolgálat. A 2. óra a házi őrseg feladatait, felszerelését, tevékenységét mutatta be, külön részletezve a békeállapot, a légvédelmi készség, a légi veszély és a légi riadó alatti, illetve a légitámadás utáni tennivalókat. A 3. óra a tűzvédelemről és a tűzoltóeszközökről, a 4. óra pedig az elsősegélynyújtásról szólt. Az 5. órában a házi légoltalmi őrseg egyes szakfeladatait gyakorolták, a 6. óra pedig egy összefüggő légoltalmi gyakorlat volt a lakók bevonásával, hogy megismerjék a riadóeszközök jelzéseit, az óvóhelyekhez vezető utat, a betartandó magatartásformákat. Gyakorolták a házi tűzoltást, különösen a padlásterék tűzvédelmét, valamint a mentést és elsősegélynyújtást. (Czrha, 1943:17-27, 27-29).

A lakosságnak szóló légoltalmi képzésen csak azoknak nem kellett részt venni, akiknek felmentése volt a személyes légoltalmi kötelezettség alól, akik a légoltalmi szolgálatok tagjaként szakképzést kaptak, vagy akik oktatóképző tanfolyamot végeztek. Azoknak, akiknek felmentésük volt a személyes légoltalmi kötelezettség alól, vagy akik nem az adott házban laktak, de napközben hosszabb ideig, minimum 5 órán át az épületben tartózkodtak, évi 1 órás tájékoztatón kellett részt venniük, hogy megismerjék az adott épületre vonatkozó sajátos légoltalmi szabályokat, az elsötétítés rendjét, a riasztás módját, az óvóhelyek elhelyezkedését, megközelítését (Kartal, 1943:9-11; Czrha, 1943:5-6).

A Légtalmai Liga a lakosság önvédelmi felkészítését segítő oktatók és a ház és házcsoport légtalmai parancsnokok és helyetteseik kiképzéséhez 6 füzetből álló tansegédlet-sorozatot állított össze. Ennek részei általában 50 oldalas zsebkönyv jellegű kiadványok voltak, melyek a legfontosabb tudnivalókat, a légtalomszabályozást, az önvédelem területén végrehajtandó tennivalókat tartalmazták, egyszerű, közérthető megfogalmazásban, szemléltető rajzokkal kísérvé. Az 1. füzet a légtalomszabályozásra vonatkozó általános ismereteket tartalmazta, a 2. füzet a tűzvédelmi, a 3. a gázvédelmi, a 4. a műszaki tudnivalókat gyűjtötte össze, az 5. füzet az elsősegélynyújtással foglalkozott. A 6. füzet a falvak légtalomszabályozását tárgyalta. A kiadvány a korábbi oktatási anyagok logikáját és struktúráját követte, de már a beépítette a légi háború legújabb tapasztalatait, az új előírásokat, eljárásokat is. Kitért az újonnan bevetett eszközök, például a romboló és gyújtóléggömbök, illetve a gyújtólapok és gyújtópalackok bemutatására, valamint a szőnyegbombázás sajátosságainak ismertetésére is (Légtalmai, 1943:28-29, 54-55).

1943-ban a Légtalmai Ligának országszerte már 249 helyi csoportja működött, 259 000 taggal. Ebben az évben a Liga által a ház és házcsoport parancsnokok, parancsnokhelyettesek számára indított légtalmai képzéseken 200 134 fő kapott felkészítést. Az Országos Női Bizottsága 929 tanfolyamot szervezett, melyen 44 886 nő vett részt. A Liga ebben az évben a kiképzéssel és propagandával kapcsolatos tevékenységre 383 447 pengőt fordított. 1943-ban a különböző ifjúsági mozgalmak és szervezetek keretében összesen 1 520 000 fő 14 és 24 év közötti fiatal lehetett mozgósítani különböző honvédelmi feladatok ellátására. Ezek valamennyien részesültek légtalmai alapképzésben, mintegy 120 000 fő pedig különböző területeken szakképzést is kapott (Pataky, 1997:19-21).

A nemzetközi összehasonlításban is korszerű elvek alapján kialakított, differenciált formákban megvalósuló, gyakorlatorientált tematikákat követő légtalmai képzés a II. világháború időszakában igen eredményesnek bizonyult. Nagy erénye volt, hogy az egész társadalmat kortól, nemtől, foglalkozástól függetlenül átfogta, és minden réteg számára a legfontosabb ismereteket, a legkönnyebben elsajátítható formában közölte. Minden szervezett képzés komplex képet adott a légtalmai tudnivalókról, de mindig azokat a tudnivalókat, tennivalókat emelte ki, amely közvetlenül az adott hallgatóságra vonatkozott. Valamennyi képzési forma, tanfolyam figyelmet fordított a gyakorlati tevékenységre is, az elsajátított ismeretek rutinszerű alkalmazására. Rendkívül hasznosnak bizonyult a rendszeres utánképzés, továbbképzés, amely során a légi háború legújabb jelenségeit és a védekezés legkorszerűbb megoldásait is megismerhették a hallgatók (Papp, 1943:51-52).

Magyarország ellen 1944 áprilisa és 1945 áprilisa között a szövetséges nagyhatalmak súlyos légitámadásokat hajtottak végre. A több mint egy évig tartó intenzív légi háború során a magyar lakosság mintegy 10 000 fős veszteséget szenvedett. Ez, összehasonlítva a szomszédos államok, az osztrák területek vagy egy nyugat-európai ország, például Belgium veszteségeivel, arányait tekintve lényegesen kisebb volt, azoknak csak a felét tette ki. Ebben jelentős szerepe volt a jól működő magyar légtalomszabályozásnak, és ennek részeként a kor színvonalának megfelelő, széleskörű légtalmai képzésnek is.

Irodalomjegyzék

- CZRHA Gyula (szerk.) (1943). *Egységes tanmenet a ház légoltalmi őrségparancsnok által a lakók részére tartandó kiképzéshez*. Budapest: Légoltalmi Liga.
- FORGÁCS József (1937). *Magyar Légoltalom*. Budapest: Arany J. Ny.
- GERGELY Ferenc (1989). *A magyar cserkészlet története, 1910-1948*. Budapest: Göncöl.
- GIBÁS Andor (1997). *Légoltalom. A Repüléstörténeti Konferencia Közleményei*, 22 (22), 133-144.
- KARTAL Imre (1943). *Lakóházak légoltalma. A légoltalmi őrség parancsnokok által a lakók részére tartott tanfolyam anyaga*. Budapest: Légoltalmi Liga.
- Légoltalmi alapismeretek (1943). *A Légoltalmi Liga oktatóképző tanfolyamának tansegédletei*. Budapest: Honvédelmi Minisztérium
- MOHAY Ádám (1941). *Légoltalmi ismeretek a fiú- és lánygimnáziumok, s a fiú- és lénypolgári iskolák I., II. és III. osztálya számára*. Székesfehérvár: Debreceni Ny.
- MOL (Magyar Országos Levéltár). K 150. 1944-V-7. Légoltalmi Liga közgyűlése jkv.
- PAPP Ottó (1943). *Légoltalmi tudnivalók*. Budapest: Bajza Ny.
- PATAKY Iván (1992). *A magyar polgári védelem, légoltalom története, 1935-1992*. Budapest: Polgári Védelem Országos Parancsnoksága.
- PATAKY Iván (1997). A Légoltalmi Liga a háború éveiben. *Magyar Polgári Védelem*, 39 (5), 19-21.
- Riadó* (1939) 3 (8), 228.
- SÁNDOR András (szerk.) (1940). *Légvédelmi rendelkezések*. Budapest: Közigazgatási Könyvkiadó.
- VIRÁGH László (1938). *Légoltalmi kiképzés*. Szeged: Ablaka Ny.